

УДК: 342.7:004.056.5/6:347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.15>

ОГЛЯД ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Бочкова І.І.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри патентознавства
та основ правозастосовної діяльності
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова
ORCID: 0000-0003-0522-2908
e-mail: inga.bochkova@gmail.com

Врублевська-Місюна К.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри патентознавства
та основ правозастосовної діяльності
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова
ORCID: 0000-0002-6973-3945
e-mail: vkatrin21@gmail.com

Бочкова І.І., Врублевська-Місюна К.М. Огляд деяких аспектів захисту права на інформацію.

Право на інформацію в найширшому розумінні є складовою конституційно-правового статусу людини в країні, а наявність дієвого механізму реалізації цього права, зокрема і його захисту, демонструє стан реальності проголошених принципів правової держави. Стаття є спробою широкого огляду можливостей захисту в Україні прав фізичних та юридичних осіб на інформацію. Автори намагалися не обмежуватись аналізом механізмів конкретної галузі права, проте зробили спробу окреслити ймовірні порушення права на інформацію і проаналізувати правові засоби припинення таких порушень і недопущення негативних проявів у майбутньому.

У статті аналізуються як юрисдикційні, так і неюрисдикційні способи захисту права на інформацію, які в межах різних галузей права знаходять свої особливості прояву і застосування. Більш детального огляду отримали цивільної, адміністративної і господарської галузей права, здійснена певна систематизація видів порушень права на інформацію в залежності від суб'єкта порушення (приватний чи публічний), за наслідками, за характером та проявом порушень. Проаналізовані позиції національних судів та Європейського суду з прав людини щодо наявності для суддів законодавчого обмеження у виборі способів захисту права на інформацію заявників. Також авторами здійснено порівняння підходів європейського та українського законодавця до тлумачення поняття «неюрисдикційні способи захисту» на прикладі правових актів, що регламентують порядок реалізації саме інформаційних прав, наведено приклади релевантних попереджувальних заходів (технічних, організаційних). Проаналізовано можливості Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в механізмі захисту права на інформацію та наведено приклади використання ним своїх повноважень у відповідь на звернення у справах про порушення прав на інформацію. Виявлені прогалини в інформаційному законодавстві та запропоновані шляхи їх усунення.

Ключові слова: інформація, порушення, зловживання, юрисдикційні способи захисту, неюрисдикційні способи захисту, володілець даних, розпорядник даних, суб'єкт інформаційних відносин.

Bochkova I.I, Vrublevska-Misiuna K.M. Overview of some aspects of protection of the right to information.

The right to information in the broadest sense is a component of the constitutional and legal status of a person in the country, and the existence of an effective mechanism for realizing this right, including its protection, demonstrates the state of reality of the proclaimed principles of the rule of law. The article is an attempt to provide a broad overview of the possibilities of protecting the rights of individuals and legal entities to information in Ukraine. The authors tried not to limit themselves to analyzing the mechanisms of a specific branch of law, but made an attempt to outline possible violations of the right to information and analyze the legal means of stopping such violations and preventing negative manifestations in the future.

The article analyzes both jurisdictional and non-jurisdictional ways of protecting the right to information, which have their own specific features of manifestation and application within different branches of law. The author considers the ways of protecting the right to information through the mechanisms of civil, administrative and economic branches of law, and makes a certain systematization of the types of violations of the right to information depending on the subject of violation (private or public), on the consequences, on the nature and manifestation of violations. The authors analyze the positions of national courts and the European Court of Human Rights regarding the existence of legislative restrictions on judges in choosing the ways to protect the applicants' right to information. The authors also compare the approaches of the European and Ukrainian legislators to the interpretation of the concept of "non-jurisdictional remedies" on the example of legal acts regulating the procedure for exercising information rights, and provide examples of relevant preventive measures (technical and organizational). The authors analyze the capabilities of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in the mechanism of protection of the right to information and provides examples of the use of his/her powers in response to appeals on violation of the right to information. Gaps in information legislation are identified and ways to eliminate them are suggested.

Key words: information, jurisdictional remedies, non-jurisdictional remedies, subject of information relations, ombudsman.

Постановка проблеми. У контексті стрімкого технологічного прогресу та невідомого розвитку інформаційного суспільства, питання захисту права на інформацію стає однією з найбільш важливих та актуальних тем у сфері права. З огляду на це запропоноване дослідження має **на меті** провести аналіз та оцінку законодавчих механізмів, що спрямовані на гарантування ефективного захисту цього права в умовах сучасного інформаційного оточення.

У цій роботі ми розглядатимемо не лише чинні законодавчі акти, які регулюють право на інформацію, але й їхню реальну ефективність у забезпеченні прав та свобод громадян у цій сфері. Виходячи з принципів правової держави, ми спробуємо ідентифікувати прогалини в законодавстві та недоліки в його реалізації, що може загрожувати адекватному захисту права на інформацію, а також виявити такі законодавчі інструменти, які визначають межі та умови використання інформації, а також забезпечують відповідальність за її незаконне використання чи розголошення.

Починаючи аналіз механізму захисту порушених прав на інформацію, важливо визначитися, що відповідно до ст. 5 ЗУ «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992 право на інформацію – це можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації (тобто будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді – ст. 1 Закону), необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. З огляду на це першим завданням дослідження бачимо потребу у загальному окресленні дій, які можна вважати порушенням прав на інформацію, тобто порушеннями, які заважають можливості вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації. Наступним завданням постає проведення аналізу механізмів захисту прав суб'єктів від цих визначених порушень з зазначенням процедури захисту, суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері захисту, та способами, що застосовуються під час захисту порушених прав.

Стан опрацювання проблематики. Комплексного наукового дослідження правового регулювання можливостей захисту прав на інформацію (а не інформаційних прав) в останні роки нами не виявлено, проте підґрунтям для такої роботи можуть слугувати розробки В.В. Луця, А.О. Кодинця, що стосуються понять самозахисту прав на інформацію, тези досліджень В.А. Ліпкан, К.Р. Калюжного, Л. Вакарюк, О.В. Кохановської щодо підходів до розуміння та розмежування

понять «право на інформацію» та «інформаційні права», наявні узагальнення судової практики у сфері захисту порушених прав на інформацію, зроблені юристами-практиками О.О. Бурмагіним та Л.В. Опришко, доповіді та узагальнення, складені представниками офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини, який наділений функціями контролю за додержанням законодавства у сфері захисту персональних даних, а також, в силу свого статусу – і функціями парламентського контролю за додержанням іншого законодавства в галузі прав людини, зокрема і права на інформацію. В контексті характеристики наявних наукових праць важливо також зазначити на проблему швидкої втрати актуальності досліджень у цій сфері через занадто стрімкий розвиток інформаційних технологій в останні роки, що наразі тільки набирає оберті.

Виклад основної частини. З аналізу законодавчого формулювання дефініції «право на інформацію», що міститься у вище згаданій ст. 5 ЗУ «Про інформацію» до порушень права на інформацію можна віднести порушення: що перешкоджають вільному доступу до інформації; пов'язані з використанням інформації; пов'язані з поширенням інформації; що посягають на можливість вільного зберігання інформації; пов'язані з неналежним захистом інформації.

В залежності від суб'єкта, порушення, що перешкоджають вільному доступу до інформації, можуть бути вчинені як публічним органом, так і іншими суб'єктами (так званими володільцями та розпорядниками інформації – особами, які отримують інформацію в процесі своєї діяльності для забезпечення можливості такої діяльності, наприклад, договірні контрагенти, яким інформація стає відома для виконання цивільних чи господарських зобов'язань). Порушення, що вчиняються публічним органом можуть полягати як в бездіяльності (наприклад, відмова у відповіді на інформаційний запит), так і в дії (наприклад, використання владних повноважень для запровадження цензури, перекручення інформації, розголошення неповної інформації тощо).

Очевидним вбачається той факт, що в залежності від виду порушення змінюється порядок захисту порушеного права, тому розглянемо механізми захисту права на інформацію в аспекті деяких галузей права. Одразу хочемо зазначити на недолік положення ст. 27 ЗУ «Про інформацію», яке у переліку видів відповідальності за порушення положень зазначеного закону, не містить вказівки на господарську відповідальність, яка також настає за порушення права на інформацію одним суб'єктом господарювання щодо іншого, що посягає на його ділову репутацію і розглядається саме господарськими судами як порушення матеріальних норм господарського права. У подальшому дослідженні будуть наведені приклади практики господарських судів у зазначених справах.

В юридичній науці виокремлюють юрисдикційні та неюрисдикційні види способів захисту прав осіб, які не є тотожними для різних правових відносин. Розглянемо прояви зазначених способів захисту прав, щодо перелічених порушень права на інформацію. Якщо в діях особи немає складу злочину, то потерпілий має право на захист своїх прав в порядку самозахисту, адміністративними та судовими способами захисту в порядку цивільного, господарського, адміністративного провадження та провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Зловживання правом на інформацію (поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей) може полягати у проявах недобросовісної конкуренції (дискредитація суб'єкта господарювання), у порушеннях особистих немайнових цивільних прав шляхом поширення неправдивих, неточних або неповних відомостей про особу, порушення майнових прав автора – використання твору з перекрученнями, доповненнями без згоди автора, зловживання правом на інформацію з боку органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом надання неточних чи неповних відомостей на інформаційні запити.

В порядку цивільного судового провадження захист права на інформацію відбувається під час захисту особистих немайнових прав – честі, гідності та ділової репутації та захисту авторських прав. Проаналізуємо ці способи.

Так, відповідно до визначеного у положеннях ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 12 Конституції України (далі – КУ) принципу правового регулювання діяльності публічних органів в Україні, органи державної влади (в нашому випадку – суди) мають право, виконуючи свої функції, діяти на підставі, у спосіб та в межах повноважень, визначених КУ та законами України. Тому, способи захисту судом права на честь, гідність та ділову репутацію визначаються в законах України, а саме – в Цивільному кодексі України, Господарському Кодексі України і у відповідних процесуальних кодифікованих нормативних актах. Так, у ст. 16 ЦКУ міститься вичерпний перелік способів судового захисту майнових та особистих немайнових прав, який, по суті, завдяки

положенню абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦКУ («суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках») є ширшим, проте все ж таки обмеженим способами, визначеними законом. У той же час процесуальні кодекси встановлюють менш суворі вимоги щодо вибору способу правового захисту. Наприклад, положенням ч. 2 ст. 5 ЦПК України передбачено, що «у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону». Аналогічне формулювання міститься і у ч. 1 ст. 5 ГПК України. Однак, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) все ж таки виходить з того, що застосовані судом способи захисту, що прямо не передбачені законом, можуть бути визнані незаконні, а їх застосування може бути розцінене як порушення ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «Свобода вираження поглядів». Саме так розцінив ЄСПЛ дії українських судів у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (заява № 33014/05), де розглядалась правомірність застосування до заявника окрім спростування та відшкодування моральної шкоди ще й такого способу правового захисту, як вибачення, що не було передбачено жодним законом в Україні [2].

Тому, для розкриття питання щодо реальних способів захисту права на інформацію цивільним та господарськими судами звернемось до судової практики національних судів. Відповідно до глави 20 ЦКУ способами захисту особистих немайнових прав є: поновлення порушеного особистого права, спростування недостовірної інформації (право на відповідь), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, відшкодування майнової та моральної шкоди. Поряд з зазначеними способами в судовому порядку застосовуються і інші, що, на думку судів, прямо не визначені законом, але є ефективними та обумовленими.

З аналізу практики судів, проведеної Л. Опришко та О. Бурмагіним можна зазначити такий спосіб захисту, що застосовуються судами, як видалення спірної інформації з веб-сайтів. Суди неоднозначно вирішують питання щодо правомірності вимоги позивача щодо видалення інформації: в деяких рішеннях вилучення публікацій розглядаються як спосіб спростування, а в деяких, навпаки, розцінюються як можлива форма цензурування інформаційного простору, що є вкрай небезпечним для розвитку демократії. ЄСПЛ також зазначив, що зазначений спосіб правового захисту нерідко є непропорційним, що може призвести до порушення статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3, с. 29].

Однак, погоджуючись з Л. Опришко та О. Бурмагіним, надаючи оцінку такому способу захисту права на інформацію, як вилучення публікації, треба виходити зі змісту даних. Вищенаведений аналіз стосується в більшій мірі інформації, що не є обмеженою в доступі, що може бути публічною. З іншого боку, якщо відбулась незаконна публікація відомостей, що містять конфіденційну інформацію, зокрема персональні дані конкретної людини, то право на видалення такої інформації є особливістю її правового режиму, визначеного в Законі України «Про захист персональних даних» № 2297-VI від 01.06.2010. Так, у ст. 15 зазначеного закону передбачено випадки та порядок видалення або знищення персональних даних (через завершення строку, протягом якого дозволено зберігати дані; у зв'язку з закінченням правових відносин між власником даних та особою чи організацією, що обробляє ці дані; в наслідок видання відповідного розпорядження Уповноваженим чи особами його секретаріату; через набрання законної сили рішенням суду про видалення або знищення персональних даних; у випадках, коли збір персональних даних здійснювався без належних підстав або з порушенням принципів обробки персональних даних).

Самозахист цивільних прав може передбачати в порядку ст. 19 ЦКУ «застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства». Питанню самозахисту права на інформацію цивільними засобами присвячено дослідження Ковдинця А.О. Він зазначає, що самозахист може охоплювати як фактичні (переговори з порушником, направлення йому претензії, звернення з вимогою припинити порушення), так і юридичні (оперативні, передбачені договором) дії, спрямовані на ненастання чи зменшення негативного прояву протиправних дій правопорушника [1]. Вважаємо доречним провести аналіз актуальних змін у підходах до самозахисту різних учасників різних відносин через наявні новітні технічні можливості, а також через зміни до законодавства, зокрема й вимог та процедур, що можуть бути застосовані в сфері захисту даних, які відбулись в останні роки.

Самозахист інформації може вимагати використання технічних (суто технічних, інженерних, криптографічних) та організаційних заходів. Технічні заходи забезпечують обмеження доступу до носія повідомлення апаратно-технічними засобами (антивіруси, фаєрволи, маршрутизатори, токени, смарткарти тощо), що забезпечує попередження витоку по технічним каналам, запобігання блокуванню. Інженерні заходи запобігають руйнуванню носія внаслідок навмисних дій або природного впливу інженерно-технічними засобами (різного виду обмежувальні конструкції, охоронно-пожежна сигналізація). Криптографічні заходи попереджають доступ до даних за допомогою математичних перетворень повідомлення, попереджають несанкціоновану модифікацію, несанкціоноване розголошення.

Організаційні заходи полягають у попередженні доступу на об'єкт інформаційної діяльності сторонніх осіб за допомогою розмежування доступу. Такі заходи (як і технічні) можуть розроблятися особою, що є розпорядником або володільцем інформації з урахуванням особливостей конкретної компанії. Організаційні заходи можуть охоплювати: визначення порядку доступу до даних працівників компанії, визначення порядку ведення обліку операцій, пов'язаних з обробкою даних та доступом до них, розробку плану дій на випадок несанкціонованого доступу до інформації, пошкодження технічного обладнання, виникнення надзвичайних ситуацій, регулярне навчання співробітників, які працюють з персональними даними.

Такий підхід до самозахисту, як попередження настання порушень права на інформацію, можна простежити в європейській правовій парадигмі на прикладі правового регулювання поводження з персональними даними. Так, у 2018 році набув чинності Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про захист даних» (далі – Регламент), який ввів для компаній, що базуються у країнах-членах ЄС жорсткі умови щодо поводження з персональними даними, які вони отримують під час своєї господарської діяльності, зокрема й запровадив вимоги щодо організаційних та технічних вимог, яких мають дотримуватися володільці та розпорядники даних для недопущення порушення інформаційних прав суб'єкта даних (витоку інформації, незапланованого знищення чи втрати інформації, її перекручення тощо).

Адміністративний спосіб захисту права на інформацію полягає у захисті зазначеного права шляхом звернення до компетентних органів виконавчої влади і застосування ними владних повноважень для зупинення порушення. Серед таких органів, окрім тих, що наділені універсальними повноваженнями щодо захисту правопорядку, виділимо осіб, уповноважених саме на контроль і нагляд у сфері захисту права на інформацію, до яких, зокрема, належить Уповноважений ВРУ з прав людини, тимчасові слідчі комісії ВРУ, народні депутати України. Повноваження Уповноваженого ВРУ з прав людини є достатньо стриманими – він не має права прямо впливати на порушника, притягаючи його до відповідальності, змінювати чи скасовувати його рішення. Його повноваження проявляються через видання актів реагування, в яких міститься вказівка на порушення і вимога щодо їх усунення. Оскільки подання (акт реагування) може бути спрямовано до будь-якого органу державної влади чи місцевого самоврядування, то на практиці Уповноважений направляє такі акти або безпосередньо до порушників з вимогою про усунення виявлених порушень (у тому числі вимог щодо зміни, видалення або знищення інформації, зокрема - персональних даних, забезпечення доступу до них, надання чи заборони їх надання третій особі, зупинення або припинення обробки персональних даних), або – органам та посадовим особам, які наділені правом притягати порушників до відповідальності, зокрема – адміністративної. Також варто позначити на певну прогалину в ЗУ «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» № 776/97-ВР від 23.12.1997 щодо відсутності у статтях, що окреслюють права, обов'язки та акти реагування Уповноваженого, вказівки на його право складати протоколи про адміністративні правопорушення, за наявності такого права у приписах Кодексу України про адміністративні правопорушення, де у п. 81) ч. 1 ст. 255 передбачено право уповноважених осіб Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини або представників Уповноваженого ВРУ з прав людини складати протоколи про адміністративні правопорушення за порушення у сфері захисту персональних даних, за невиконання законних вимог Уповноваженого ВРУ з прав людини, за порушення права на інформацію та права на звернення (за виключенням деяких винятків).

На практиці Уповноважений та представники Секретаріату використовують це право в механізмі захисту прав осіб на інформацію, про що свідчить оприлюднена на офіційному сайті Омбудсмена статистика щодо його діяльності у 2023 році. Так, протягом 2023 року до Уповноваженого звернулося 3957 громадян щодо порушення права на доступ до публічної інформації. За

повідомленнями, які надійшли до Уповноваженого, складено 88 протоколів про адміністративні правопорушення та направлено на розгляд місцевих судів [4].

Висновки. Підводячи підсумки нашого дослідження зазначимо, що в роботі проаналізовано поняття права на інформацію та наведено перелік порушень права на інформацію, що можуть бути допущені в різних сферах суспільного життя. Проведено аналіз механізмів захисту права на інформацію від деяких з цих порушень. Зазначено, що порушення можуть тягнути адміністративну, цивільну, господарську, кримінальну та дисциплінарну відповідальність. Розглянуто особливості застосування юрисдикційних та неюрисдикційних способів захисту в межах різних правових галузей, залежно від виду відносин, з яких виникало порушення права на інформацію. Оскільки повний аналіз особливостей застосування кожного виду захисту всіх проявів права на інформацію в межах різних галузей неможливо провести в рамках однієї статті, то у цьому дослідженні висвітлювались лише деякі аспекти захисту права на інформацію, обумовлені саме специфікою зазначеного права. В межах самозахисту права на інформацію було досліджено новітні підходи до заходів попередження цивільних та адміністративних правопорушень, обумовлених українським та європейським законодавством, а саме – розглянуто організаційні та технічні (інженерні) аспекти такого попередження. В межах судового захисту більшої уваги було приділено способам захисту права на інформацію цивільними та господарськими судами. Адміністративні механізми захисту були частково розкриті через аналіз повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, як особи, що здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав людини з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій всіх форм власності. В статті визначені деякі недоліки існуючого законодавства, які є підставою для неоднозначної практики національних судів у справах про розгляд спорів про інформаційне право осіб, а також незначні прогалини, що ускладнюють сприйняття та розуміння адміністративних механізмів захисту прав осіб на інформацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козинець А.О. Самозахист прав у сфері інформаційних відносин: проблеми теорії і практики. Держава та регіони. Серія: Право. № 1(59). 2018. С. 42–47.
2. Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України: Справа Європейського суду з прав людини за заявою № 33014/05 від 05.05.2011: Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807#Text (дата звернення 05.06.2024).
3. Бурмагін. О.О., Опришко Л.В. Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики: ГО «Платформа прав людини». Київ. 2020 р. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Судова-практика-у-справах-поширення-інформації-в-інтернеті.pdf> (дата звернення 29.05.2023).
4. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: Офіційний сайт Уповноваженого Верховної ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-9-informatsiini-prava> (дата звернення 10.06.2023).